

Retspolitik, demokrati og teknologisk imperativ

PETER BLUME

1. Glidebanen

I Retfærd nr. 68 p 79-87 behandler Per Sandberg (PS) under et etisk perspektiv en problemstilling af særdeles væsentlig betydning i den retspolitiske debat omkring realiseringen af informationsfundet. Dette er det såkaldte glidebane-synspunkt, der angiver, at åbner man op for en reguleret teknologianvendelse på et bestemt område, vil de begrænsninger, reguleringen indebærer, senere blive ophævet, hvorfor det ikke er tilrådeligt overhovedet at tillade den pågældende teknologianvendelse. Argumentet er baseret på en fremtidskalkulation, der selvsagt er usikker, men altså ikke betragtes som urealistisk. PS, der drøfter problemstillingen med udgangspunkt i norske overvejelser vedrørende brug af personoplysninger i sundhedsvæsenet, er meget kritisk overfor dette argument, der anskues som en negativ indfaldsvinkel til tilværelsens udvikling og som udtryk for ubegrundet mistro til fremtidens beslutningstageres, herunder lovgivers, dømmekraft. Det siges vel ikke direkte, men det antydes dog, at argumentet er uetisk og endvidere er logisk problematisk, når det kobles til en tro på et teknologisk imperativ, jfr. nærmere herom nedenfor under 3.

Baggrunden for de følgende bemærkninger er den opfattelse, at det ikke er ønskeligt at uddefinere dette argumentationskom-

pleks fra den retspolitiske stillingtagen til den moderne informationsteknologi. Bemærkningerne skal læses ikke så meget som en kritik af de synspunkter PS anfører, eftersom de findes tankevækkende og interessante, men snarere som en art advarsel mod at drage for vidtgående konsekvenser af de mulige teoretiske/logiske svagheder, der kan være knyttet til glidebaneargumentet. Bemærkningerne er foranlediget af, at der efter mit skøn er u hensigtsmæssige praktiske konsekvenser forbundet med at udtynde de argumenter, der kan indgå i den retspolitiske diskurs. Yderligere lægges til grund, at det ikke er ønskeligt i for vid udstrækning at knytte etiske vurderinger til argumenters valør, hvorimod sådanne vurderinger selvsagt kan være af betydelig værdi i henseende til de praktiske konsekvenser af en given retspolitisk argumentation.

Formålet med mine bemærkninger er i og for sig ikke i første række teoretisk, selvom de måske kan bidrage til den almene vurdering af retspolitikken, men derimod praktisk relateret til den retspolitiske debat om informationsfundet, der vil stå højt på dagsordenen, bl.a. i alle de nordiske lande i de kommende år. De illustrerende eksempler vil således blive hentet fra verserende danske forslag, herunder ikke mindst idéen om at indføre et almindeligt borgerkort. Det lægges herved til grund, at dette retspolitiske kompleks er af central betyd-

ning for samfundets indretning i begyndelsen af det næste årtusinde.

2. Forholdet til demokratiet

Det forekommer passende at starte med at vurdere glidebane-synspunktet som en binding af fremtidens lovgiver og som udtryk for mistro til denne. PS går så vidt til at nævne, at der kan være tale om lovgiverforagt eller om en antidemokratisk indstilling til samfundsudviklingen (82). Det er i realiteten meget vanskeligt at forholde sig til denne problemstilling, idet det dog som lidt af en selvfølgelighed indledningsvis kan fastslås, at de, der bruger glidebaneargumentet, som altovervejende hovedregel er bevidst om, at lovgiver indenfor de grænser, der sættes af Grundloven, står frit til at lovgive og det er da ej heller formålet som sådan at begrænse denne frihed. Samtidig er det dog lige så væsentligt at fastslå, at demokratiet er nutidigt og ikke fremtidigt. Herved menes, at den lovgiver, der kan søges påvirket af den retspolitiske argumentation, er dagens lovgiver, medens morgendagens lovgiver konfronteres med andre retspolitikere. På denne baggrund forekommer det legitimt at anvende konsekvenstuelle og fremtidsorienterede synspunkter i den retspolitiske argumentation. I en sådan argumentation er det nødvendigt at tage i betragtning, hvor en vej, som lovgiver leder udviklingen ud af, kan lede hen. Dette er ikke i sig selv udtryk for determinisme, men derimod netop udtryk for, at mulige fremtidige udviklingstrin vil kunne føre til en retstilstand, der under det nutidige perspektiv

er så uønskeligt, at den pågældende vej overhovedet ikke bør betrædes.

En sådan tankegang kan illustreres med det danske forslag om et borgerkort,¹ der skal benyttes i borgernes elektroniske kommunikation med den offentlige forvaltning, herunder i de stadigt mere udbredte selvservicesystemer. Centralt i dette forslag står den regel, at anvendelsen af borgerkortet skal være frivilligt for borgerne. Dette vil for mange være af stor betydning for en positiv holdning til borgerkortet, men der er selv sagt ikke nogen garanti for, at dette frivillighedsprincip vil blive opretholdt i fremtiden. Er frivillighed udslagsgivende for ens accept af borgerkortet, er det efter min mening legitimt at afvise kortet med den argumentation, at denne frivillighed vil kunne afskaffes i morgen og at vi derfor er på vej ud af en glidebane. Dette er ikke udtryk for mistillid til fremtidens lovgivere, men derimod snarere udtryk for den erkendelse, at al lovgivning skaber den virkelighed, der danner udgangspunkt for fremtidens lovgivning. Når denne virkelighed kan konstituere en situation, der strider mod værdier, vi idag anser for værdifulde, er det ikke ønskværdigt til at fremme en sådan udvikling.

I denne forbindelse kan der være grund til at gøre nogle enkelte bemærkninger om lovgivers situation i en så kompleks og mangefacetteret virkelighed, der karakteriserer idag og sikkert vil være endnu mere udbredt i morgen. Disse forhold indebærer, at det i praksis er umuligt for lovgiver, i Danmark de 179 medlemmer af Folketinget, at overskue og forstå al den lovgivning de i stadigt større tempo gennemfører.²

1 Se herom Peter Blume, Retspolitik nr. 3/1995 p 12-15.

2 Jfr. om denne udvikling Peter Blume, Ugeskrift for Retsvæsen 1994 p 344-50.

Det er nødvendigt at tage disse praktiske forhold i betragtning, når man vurderer former for retspolitisk argumentation i forhold til en norm om demokrati. De nævnte forhold betyder ikke, at Folketinget ikke udøver reel politisk magt. Dette ville være en overfortolkning af situationen, men det er til gengæld urealistisk at forvente, at lov-

giver altid kan overskue konsekvenserne af sin lovgivning og især altid udgøre et bølværk overfor en retlig udvikling, der ud fra en snæver administrativ eller kommerciel synsvinkel bør finde sted.

Ingen har fundet på et bedre alternativ til parlamentet som varetager af demokratiet, men dette bør ikke føre til blåøjethed eller



naivitet i den retspolitiske argumentation. Det bør ikke konkret føre til en uddefinering af glidebaneargumentet. På denne baggrund konkluderes følgelig, at der netop ligger en fornuftig hensyntagen til den foreliggende kompleksitet og uoverskuelighed bag dette argument.

Glidebaneargumentationen kan opfattes som en fremhævelse af de såkaldte eksperter fremfor de folkevalgte, men dette er kun tilfældet i situationer, hvor argumentationen anvendes demagogisk, hvilket selvsagt kan forekomme. Nøgternt anvendt er argumentet ikke baseret på en tro på eksperter viden, men er derimod et adæquat led i den rådgivning til lovgiver, der er retspolitikens rationale.

3. Det teknologiske imperativ

I PS' kritik af glidebanesynspunktet anknyttes til troen på et teknologisk imperativ, der kort kan angives som den opfattelse, at teknologiens muligheder altid vil blive realiseret. I tilknytning til mindretallets synspunkter i NOU93:22 søges det påvist at brug af glidebane-argumentet og troen på det teknologiske imperativ er logisk uforenelige. Vurderet som tankekonstruktion er denne kritik banalt rigtig, fordi glidebanen er uafvendelig, såfremt teknologiens applikering er uafvendelig.

Med denne indfaldsvinkel sker der dog en forsimpning af den retspolitiske argumentationskæde på det teknologiske område. Der er næppe mange, som tror på et teknologisk imperativ i ren form, men derimod er det nærliggende at antage, at der er en tendens til, at teknologiske innovationer uden nærmere refleksion bliver implemen-

teret og det forekommer ikke som hævdet af PS at være påkrævet at underbygge en sådan opfattelse med dybtgående empiriske undersøgelser. Der vil ofte være betydelige kapitalinteresser bag en ny teknologi, der presser på for at få foretagne investeringer udnyttet til en tilstrækkelig merværdi, og samtidig har ny teknologi tit en Janushoved-karakter, hvor den under et materielt perspektiv indikerer at være et fremskridt, men hvor den immaterielt i forhold til menneskers liv ikke nødvendigvis har denne karakter. Teknologien er lokkende, som de sirener, der prøvede at friste Odysseus til at underlægge sig sine umiddelbare lyster.

Disse betragtninger indebærer ikke, at det er ønskeligt at indtage en teknologifjendsk holdning og ej heller er udtryk for en urealistisk drøm eller illusion om en mere simpel og enkel fortid, der måske aldrig har været og i hvert fald ikke kommer igen. Derimod er de udtryk for, at man ikke skal lade sig løbe over ende af den nye teknologi, ikke lade sig fascinere af den, så det bliver teknologien, der sætter dagsordenen for samfundets udvikling. Tværtimod er det altid ønskeligt at holde en kølig distance og ikke lade sig forblænde, således at de kritiske og reflekterende spørgsmål glemmes med den risiko, at lovgiver lader sig lokke af sirenerne, fordi det altid er lettest at lægge til land fremfor at holde en uafhængig sejlads.

Betragtet på denne måde kan der være god sammenhæng mellem frygten for glidebanen og erkendelsen af risikoen for, at teknologiske muligheder bliver til nødvendigheder. Dette forekommer endda at være et centralt tema for en uafhængig retspolitik.

Konkret skal disse almene synspunkter i det følgende illustreres med nogle af de forslag, der indgår i rapporten Info-samfundet

år 2000.³ Generelt karakteriseres denne rapport, der har fået stor udbredelse og popularitet, ved at være teknologifascineret. Hovedindholdet er, at moderne informationsteknologi skal udnyttes optimalt, såfremt Danmark skal bevare sin velstand i næste årtusinde. Denne opfattelse af informationssamfundets vitale rolle er ikke noget unikt dansk fænomen, men er en velkendt antagelse i mange lande og internationale fora. Det er klart, at der ligger en vis form for determinisme indbygget i denne grundopfattelse, ligesom de konkrete forslag, som den giver anledning til, kan fremtræde som en flirt med det teknologiske imperativ.

Borgerkortsforslaget nævnt ovenfor er et eksempel herpå. Yderligere kan nævnes idéen om, at al information, inklusive den personrelaterede, skal være tilgængelig i hele den offentlige sektor, der dermed bliver et stort datafællesskab. Dette forslag, der bryder med den traditionelle offentligretlige systematisering af den offentlige sektor samt med basale databeskyttelsesretlige principper,⁴ har sin baggrund i et ønske om at udnytte teknologiens kommunikative funktioner til en kvalitativ effektivisering, der søges solgt under dække af serviceforbedringer, men reelt drives frem som en art konsekvens af det offentliges elektronisering. Tilsvarende er det teknologiens egenskaber med dens betoning af informations værdi, der er baggrunden for forslaget om, at det offentliges data i langt videre udstrækning skal formidles (sælges) til den

private sektor for her af blive sekundærudnyttet i stor stil.⁵

Det er som allerede nævnt let at blive fascineret af teknologien og skal man gøre lovgiver opmærksom på de risici, der kan være forbundet med en realisering af sådanne forslag, er glidebane-argumentet ofte velvalgt. Det peger nemlig på, at forslag af denne karakter fremmer et teknologiseret miljø, der kan gøre det naturligt fremtidigt yderligere at bevæge sig ud af den skitserede vej. Dette forekommer at være et velvalgt caveat, fordi beslutningsgrundlaget for nutidens lovgivere vil være mangelfuldt, såfremt denne dimension ikke var til stede. Disse bemærkninger udgør ikke i sig selv en stillingtagen til forslag som de nævnte, som forudsætter en langt mere dybtgående drøftelse end det er adæquat i denne sammenhæng, men er blot en yderligere betoning af det grundlag, der efter mit skøn er hensigtsmæssigt for retspolitikken på det teknologiske område.

4. Troen på modificerende regler

Som fastslået ovenfor findes der ikke noget teknologisk imperativ. Som indiceret ville det være ødelæggende at antage eksistensen af et sådant imperativ. Det ville fjerne hele rationalet for den retspolitiske diskurs på dette område. Betragtes den gældende retlige regulering, er det da også som udgangspunkt klart, at det er sjældent, at teknolo-

3 Info-samfundet år 2000 (Forskningsministeriet 1994), der er fulgt op af en af regeringen udformet handlingsplan: Fra vision til handling (Forskningsministeriet 1995).

4 Se hertil Peter Blume, Ugeskrift for Retsvæsen 1995 p 110-15.

5 Om problemstillingen se Peter Blume i Ret og Privatisering (København 1995) p 65-84.

gien blot gives frit spil. Persondatabeskyttelsesområdet er et godt eksempel på, at der søges sat grænser og begrænsninger, men er også et lige så godt eksempel på, at sådanne regler ikke er selvfølgelige eller givne på forhånd og netop derfor konkret må forsvares i takt med, at teknologien bliver mere og mere selvfølgelig.

PS anfører (85) som eksempel på, at det ikke er gået så galt, at mange lande ikke vil tillade, at der oprettes et DNA-register over hele befolkningen, men vil indskrænke dette til at omfatte personer, der på forhånd er dømt for at have begået alvorlige forbrydelser.⁶ Ses der bort fra, at der også kan diskuteres, om selv sidstnævnte er ønskeligt, er det på ingen måde givet, at det totale DNA-register ikke bliver til virkelighed. Der er et betydeligt pres for at få oprettet et sådant register i Danmark og da det umiddelbart kan »sælges« til befolkningen med eksempler på uopklarede grove forbrydelser, er det ikke givet at lovgiver kan modstå presset. Måske lige nu, men ikke med nogen sikkerhed i fremtiden.

Netop dette eksempel synes, modsat hvad PS lægger til grund, velvalgt til at illustrere glidebane-argumentet som særdeles relevant. På dette som på andre teknologiske områder er der behov for »fornuftens kritiske mistanke« (86), fremfor en efter mit skøn naiv tro på, at de samfundsmæssige

rammer altid vil være baseret på rationalitet, hvad der så end nærmere skal lægges i dette begreb på det teknologiske område.

5. Afsluttende bemærkninger

Teknologi er som kapital. Den har en iboende kraft, der hele tiden kræver en modkraft for at den ikke skal løbe løbsk. Behovet for kritisk og langt fra altid særlig populær retspolitisk intervention overfor den blinde tro på teknologiens lyksagligheder er absolut påkrævet. De benyttede argumenter skal være forsvarlige og velfunderede, men det er ikke hensigtsmæssigt på forhånd at udskille bestemte argumentationsformer fra diskursen. Dette ville være en fattiggørelse af debatten, en underminering af den frie kommunikation. Det er vigtigt ikke at komme i den situation, hvor teknologien reelt determinerer udviklingen.

Selvom vi ofte ikke er på toppen, men er startet turen ned⁷, er det under alle omstændigheder for sent at opdage glidebanen, når man har nået bunden!

Forfatteroplysning:

Peter Blume, dr.jur., professor i retsinformatik, Det juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

6 DNA identificerer hvert enkelt individ, når bortses fra identiske tvillinger, unikt ved at udgøre genetisk information, der viser fysiske egenskaber. Det er ved den statistiske analyse/fortolkning af DNA-strenger, at der kan opstå et usikkerhedsmoment, der svækker den sikre identifikation.

Verdens første nationale DNA database er oprettet i England (Birmingham) 10.4.1995. Det er her planen, at den inden år 2000 skal indeholde oplysninger om alle personer, der er dømt, mistænkt for eller afhørt om forbrydelser, hvis strafferamme giver mulighed for fængselsstraf. Et første skridt på vejen, måske!

7 Simon Lee: The cost of free speech (London 1990) p 56: »The fact is that we are never at the top of the slope; we are always holding a position somewhere on the hill«.